

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Sulpici[i] Severi Presbyteri Opera Omnia

Sulpicius <Severus>

Amstelodami, 1665

De Beati Martini Vita Liber.

urn:nbn:de:hbz:466:1-11490

SULPICI SEVERI

DE

BEATI MARTINI
VITAE

LIBER.

Perique mortales studio gloriae saecularis inani-
ter dediti, exinde perennem (ut putabant) me-
moriam nominis sui quaesiverunt, si vitas cloro-
rum virorum stylo illustrassent. Quae res utique
non perennem quidem, sed aliquantulum tamen conceptae
spei fructum afferebat; quia & sui memoriam, licet incas-
sum, propagabant: & propositis magnorum virotum exem-
plis, non parva aemulatio legentibus excitabatur. Sed tamen
nihil ad beatam illam aeternamque vitam haec eorum cura
pertinuit. Quid enim aut ipsis occasura cum saeculo scripto-
rum suorum gloria profuit? aut quid posteritas emolumentum
tulit, legendo Hectorem pugnans, aut Socratem philo-
sophantem? cum eos non solum imitari stultitia sit, sed non
acerrime etiam impugnare, dementia: quippe qui huma-
nam vitam praesentibus tantum actibus aestimantes, spes suas
fabulis, animas suas sepulcris dederint. Siquidem ad solam
hominum memoriam se perpetuandos crediderunt, cum ho-

Ee 4

minis

minis officium sit, perennem potius vitam, quam perennem memoriam, quærere, non scribendo, aut pugnando, vel philosophando: sed pie, sancte, religioseque vivendo. Qui quidem error humanus, litteris traditus, in tantum valuit, ut multos plane æmulos, vel inanis philosophiæ, vel stultæ illius virtutis, invenerit. Unde facturus mihi operæ pretium videor, si vitam sanctissimi viri, exemplo aliis mox futuram, perscripsero: quo utique ad veram sapientiam, & cœlestem militiam, divinamq; virtutem legentes incitabuntur. In quo ita nostri quoque rationem commodi ducimus, ut non inanem ab hominibus memoriam, sed æternum à Deo præmium expectemus. Quia & si ipsi non viximus, ut aliis exemplo esse possimus: dedimus tamen operam, ne is lateret, qui esset imitandus. Igitur S. Martini vitam scribere exordiar, & quæ vel ante episcopatum, vel in episcopatu gesserit. Quamvis nequaquam ad omnia illius potuerim pervenire: adeo ea, in quibus ipse tantum sibi conscius fuit, nesciuntur: quia laudem ab hominibus non requirens, quantum in ipso fuit, omnes virtutes suas latere voluisset. Quanquam etiam ex his, quæ comperta nobis erant, plura omisimus: quia sufficere credidimus, si tantum excellentiora notarentur. Simul & legentibus consulendum fuit, ne quod his pareret copia congesta fastidium. Obsecro autem eos qui lecturi sunt, ut fidem dictis adhibeant: neque me quidquam, nisi compertum & probatum scripsisse, arbitrentur: alioqui tacere, quam falsa dicere, maluisssem.

I. IGITUR ¹MARTINUS Sabariæ Pannoniarum oriundus fuit, sed intra Italiam Ticini altus est, ²parentibus secundum sæculi dignitatem non infimis, gentilibus tamen.

¹ Martinus Sabariæ Pannoniarum oriundus fuit.] Μαρτίνου, ἀπὸ Σαβάρων τῆς Παννονίας. Sozom. III. c. 13. ² Parentibus secundum sæculi dignitatem non infimis.] Ἐπισημοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Sozomenus.

men. Pater ejus miles primum, post tribunus militum fuit. Ipse armatam militiam in adolescentia secutus, inter scholares alas * sub rege Constantio, deinde, sub Juliano Cæsare militavit: non tamen sponte: quia à primis fere annis, divina potius servitute, sacra illustri pueri spiravit infantia. Nam cum esset annorum decem, invitis parentibus ad Ecclesiam confugit, seque catechumenum fieri postulavit. Mox mirum in modum totus in Dei opere conversus, cum esset annorum duodecim, eremum concupivit: fecissetque votis satis, si ætatis infirmitas non obstidisset. Animus tamen aut circa monasteria, aut circa Ecclesiam semper intentus, meditabatur adhuc in ætate puerili, quod postea devotus implevit. Sed cum edictum esset à regibus, ut veteranorum filii ad militiam scriberentur, prodente patre, qui felicibus ejus actibus invidabat, cum esset annorum quindecim raptus & catenatus, sacramentis militaribus implicatus est, uno tantum servo comite contentus: cui tamen versa vice dominus serviebat: adeo ut plerumque ei & calceamenta detraheret, & ipse detergeret: cibum una caperent, hic tamen sapius ministraret. Triennium fere ante baptismum in armis fuit, integer tamen ab iis vitiis, quibus illud hominum genus implicari solet. Multa illi circa commilitones benignitas, mira caritas: patientia vero atque humilitas ultra humanum modum. Nam frugalitatem in eo laudare non est necesse, qua ita usus est, ut jam illo tempore non miles, sed monachus putaretur. Quibus rebus ita sibi omnes

1 *Inter scholares alas.*] Alæ equitum, Cohortes peditum. Alæ dividebantur in Scholas, ut ex Vitruvio patet. *Salmaf.* Sic scripsi ex Trud. l. Parc. & Bethlem. Veteranorum enim filii scholares dicebantur, cum adolescentes armatam militiam sequerentur, ut ex Vegetio liquet, & xli. lib. Codicis, titulo, de scholarium privilegiis. iis scholis qui præerant (erant autem variæ, & plurimæ, ut ex Comment. Reip. Rom. La-

zii lib. 4. cap. 13. constat) modo capita scholarum, modo comites ac tribuni dicebantur: ut iidem auctores modo laudati memoriæ prodiderunt. *Giselinus.*

2 *Sub rege Constantio.*] Sic feliciter emendavit Giselinus, cum antea legeretur *Constantino*. Quod nec de Constantino magno, nec filio ejus, intelligi, temporum rationes, & Martini ætas, permittunt.

omnes commilitones suos devinxerat, ut eum miro affectu venerarentur. ¹ Nec dum tamen regeneratus in Christo, agebat quendam bonis operibus ² baptismatis candidatum: assistere scilicet laborantibus, opem ferre miseris, alere egentes, vestire nudos, nihil sibi ex militiæ stipendiis præter quotidianum victum reservans: jam tum Euangelii non furdus auditor, de crastino non cogitabat.

II. Quodam itaque tempore, cum jam ³ nihil præter arma & simplicem militiæ vestem haberet, media hyeme, quæ solito asperior inhorruerat, adeo ut plerisque vis algoris exstingueret, obvium habet in porta Ambianensium civitatis pauperem nudum: qui cum prætereuntes, ut sui misererentur, oraret, omnesque miserum præterirent: intellexit vir Deo plenus, sibi illum, aliis misericordiam non præstantibus, reservari. Quid tamen ageret? nihil præter chlamydem, qua indutus erat, habebat: jam enim reliqua in opus simile consumpserat. Arrepto itaque ferro, quo incinctus erat, mediam dividit, partemque ejus pauperi tribuit, reliqua rursus induitur. Interea de circumstantibus ridere nonnulli, quia deformis esset, & truncatus habitu videretur: multi tamen, quibus erat mens sanior, altius gemere, quod nihil simile fecissent: cum utique plus habentes, vestire

¹ Nec dum tamen regeneratus in Christo.] Veteres baptismum absolute necessarium putabant ad regenerationem & salutem. Ambrosio libro de his qui initiantur cap. iv. *Credis Catechumenus, sed nisi baptizetur remissionem peccatorum non potest obtinere, neque gratia spiritualis munus haurire.* August. Tract. xiiii. in Johannem: *Quantumcunque Catechumenus proficiat, adhuc sarcinam iniquitatis portat, non illi dimittitur nisi quum pervenerit ad baptismum.* Sic & alii patres.

² Baptismatis candidatum.] Baptizandi olim erant albat. Paulinus epist. xii. ad Severum:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos

Infantes niveos, corpore, corde, habitu. Multa ejus moris testimonia extant apud Ambrosium, Dionysium Areopagitam, Gregorium Turonensem v. Histor. xi. Socratem vii, 17. Rabanum Maurum & alios. *Juvetus.*

³ Nihil præter chlamydem.] Fortunatus indicat eam more Romanorum militum albam fuisse, quod nec Severus nec Paulinus notarunt. Unde apud Marcellinum xv. & xxxi. *Candidati pro militibus.* Claudianus *niveas cohortes* vocat. In quartum consulatum Honorii. Sic & alii multi. *Idem.*

Adhuc

vestire pauperem sine sua nuditate potuissent. Nocte igitur infecuta, cum se sopori dedisset, vidit Christum chlamydis suæ, qua pauperem texerat, parte vestitum. Intueri diligentissime Dominum, vestemque quam dederat, jubetur agnoscere. Mox ad Angelorum circumstantium multitudinem, audit Jesum clara voce dicentem: *Martinus¹ adhuc catechumenus, hac me veste contexit.* Vere memor Dominus doctorum suorum, (qui ante prædixerat: *Quamdiu fecistis hæc uni ex minimis istis, mihi fecistis*) se in paupere professus est fuisse vestitum: & ad confirmandum tam boni operis testimonium, in eodem se habitu, quem pauper acceperat, est dignatus ostendere. Quo viso, vir beatus non in gloriam est elatus humanam, sed bonitatem Dei in suo opere cognoscens, cum esset² annorum duodeviginti, ab baptismum convolavit. Nec tamen statim militiæ renuntiavit, tribuni sui precibus evictus, cui contubernium familiare præstabat. Etenim³ transacto tribunatus sui tempore, renuntiaturum se sæculo pollicebatur. Qua Martinus expectatione

¹ *Adhuc catechumenus.*] In quibusdam Ecclesiis Græcanicis; immo vel in plurimis, prima die dicebantur *Christiani* qua crediderant, & se credere professi erant, sequente die in *Catechumenos* conscribebantur, tertia exorcizabantur & insufflabantur, postea inter *Catechumenos* diu manebant audientes *Scripturas*, postremo baptizabantur. Cum baptismo autem simul comprehendebatur *chrismatio*, quia ultimus ejus erat actus. In Occidente similiter prima credendi professione fiebant *Christiani*, quam concilium *Eliberitanum* *fidem primam credulitatis* appellat *Can. xlii.* *Eos qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bonæ fuerint conversationis intra biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere.* Prima illa fidei credulitate cum impositione etiam manuum, quasi benedictione, recipiebantur inter *Catechumenos* & *Christiani* tum demum

dici incipiebant, ut liquet ex ejusdem concilii *can. xlii.* his verbis: *Qui aliquando fuerit Catechumenus & per infinita tempora nunquam ad Ecclesiam accesserit, si eum de clero quisque cognoverit esse Christianum, aut testes aliqui extiterint fideles, placuit ei baptismum non negari.* Cum *Christiani* hoc modo fierent & hoc nomen mererentur ex prima fidei *Christianæ* professione, manuum impositione tunc etiam benedicebantur. *Salmas.*

² *Annorum duodeviginti.*] *Paulinus: Quatuor à lustris.*

³ *Transacto tribunatus sui tempore.*] Erant enim eo tempore milites fere *Christiani*: atque hoc illud est, cur *Julianus* ad demerendos militum animos antequam *Augustus* salutaretur, *Christianismum* simularit. Vide *Theodorum hist. Eccles. lib. iiii. cap. 4.* & *Nazianz. in eundem. Gifelin.*

I Solo

etatione suspensus, per biennium fere, postquam est baptisma consecutus, solo licet nomine, militavit.

III. Interea² irruentibus intra Gallias Barbaris, Julianus Cæsar, coacto in unum exercitu apud Vangionum civitatem, donativum cœpit erogare militibus, ut est consuetudinis, singuli citabantur, donec ad Martinum ventum est. Tum vero oportunum tempus existimans, quo peteret missionem (neque enim integrum sibi fore arbitrabatur, si³ donativum non militaturus acciperet) *Hactenus*, inquit ad

[¹ Solo licet nomine.] Paulinus: *Sed solo nomine miles.* Militiam nomine tenuis cultam illi opponit, quam armatam in adolescentia sub Constantio securum esse supra dixit. *Giselin.*

[² Irruentibus intra Gallias Barbaris, Julianus Cæsar.] De ipsa re, sic *Socrates* scribit lib. 6. hist. Trip. cap. 1. Post hæc igitur Imperator (Constantius) evocavit Julianum, & constituit Cæsarem, danisque ei conjugem Constantiam (Helenam vocat Ammianus lib. 15.) forem suam, contra Barbaros eum destinavit ad Gallias. Hi namque Barbari, quorum Imp. Constantius contra Magnentium auxilia petierat, cum nihil profuissent contra tyrannum, Romanorum vastabant urbes. & mox: *Et cum illi* (Barbari) *per legatos, litteras Imperatoris eos ad provincias invitantis ostenderent, &c.* Hæc igitur accidisse videntur ineunte anno illo, quo ipse consul primum cum Constantio Conf. VIII. in Gallias ad Alemannorum incursus coërcendos missus est. ii enim tum temporis Constantio aliis occupato, tantis viribus atque impetu è suis finibus in Gallias proruperant, easque nullo renitente adeo ad internecionem vastarant, pene ut eas Augustus pro deploratis habuerit, & Julianum patruelem fratrem ea una solaque de causa coactus sit in imperii societatem adsciscere. Adscitus igitur ille Fl. Arbetione, & Mavortio Lolliano *cos.* ipis Kal. Decemb.

Viennæ ut hibernaret, ex urbe egressus est ibi cum omnia ad bellum Gallicum necessaria comparasset; confecto raptim per Augustodunum, Antissiodorum, & Tricastas, perdifficili & periculoso itinere (omnia enim ea loca hostes populabundi infederant) Remis tandem exercitus suos conjunxit: atque inde per decem pagos Alemanam plebem aggressus, quæ Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, Vangionas & Maguntiacum civitates possidebant, eorumque territoria habitabant: primam omnium Brotomagum occupavit: ibique occurrentem Germanorum manum partim cecidit, partim fugæ celeritate salutem sibi quærere cœgit. Hæc è lib. xv. Ammiani pluribus adduxi, tum ut ipsi historiæ lucem nonnullam afferrem, tum quod hoc uno loco tota Chronologiæ nostræ ratio & fundamentum nitantur. Omnino enim mihi persuadeo, B. Martinum hanc, de qua nunc agimus, missionem impetrasse Remis aut certe Brotomagi. ex quo & illud necessario efficitur, si biennio ante missionem baptismo fuerit initiatus, vigesimo fere ætatis anno militiæ sacramento exauctoratum fuisse, qui annus incidit in annum imperii Constantii xx. Urbis cond. M. CVII. Christi vero ccc. lvi. supputante Onuphrio. *Giselin.*

[³ Donativum.] Proprium hoc militis, ut congiarium civium & plebis. *Jur. Christi*

ad Cæsarem, *militavi tibi: patere ut nunc militem Deo: donativum tuum, militaturus accipiat: 1 Christi ego miles sum. Pugnare mihi non licet.* Tum vero adversus hanc vocem Tyrannus infremuit, dicens, eum metu pugnae, quæ postera die erat futura, non religionis gratia, detrectare militiam. At Martinus intrepidus, immo illato sibi terrore constantior: *Si hoc, inquit, ignavia ascribitur, non fidei, crastina die ante aciem inermis adstabo: & in nomine Domini Jesu, 2 signo crucis, non clypeo protectus, aut galea, hostium cuneos penetrabo securus.* Retrudi ergo in custodiam jubetur, facturus fidem dictis, ut inermis barbaris objiceretur. Postea die hostes 3 legatos de pace miserunt, sua omnia seseque dedentes. Unde quis dubitet, hanc vere beati viri fuisse victoriam, cui præstitum sit, ne inermis ad prælium mitteretur. Et quamvis pius Dominus servare militem suum, licet inter hostium gladios & tela potuisset: tamen ne vel 4 aliorum morte sancti violarentur obtutus, exemit pugnae necessitatem. Neque enim aliam pro milite suo Christus debuit præstare victoriam, quam, ut subactis sine sanguine hostibus, nemo moreretur.

IV. Ex-

1 *Christi ego miles sum. Pugnare mihi non licet.*] Hæc nihil pro Anabaptistis. Quanquam videatur vel Martinus, si hæc dixit, vel Severus, qui hæc scripsit, non recte Christianam libertatem intellexisse. Cur non pugnemus contra barbaros? Christiani cavere debent bella civilia contra fratres suos. Turcam, Tartarum, immanem belluam debellare, Christus non prohibet, sed jubet potius, si nos offendant & opprimant. Horn.

2 *Signo crucis.*] Veteres se cruce munierunt, non quod externo signo tantam vim adscriberent, sed ob fiduciam in mortem Christi. Chrysostr. Hom. 1.v. in Matth. *Crucem non simpliciter digito in corpore, sed magna profecto fide in mente formari oportet.* Crux transiens

apud puriorem Ecclesiam in usu fuit, non crux permanens.

3 *Legatos de pace miserunt.*] Si conjecturis locus est, scite huc quadrare possint verba illa Marcellini: *Igitur Agrippinam ingressus (recto itinere ex Brotomago) non ante motus est exinde, quam Francorum regibus furore mitescente perterritis, pacem Reip. firmaret, & urbem reciperet munitissimam.* Sed hæc conjectura tantum est, vera an falsa, viderint alii. Gifel.

4 *Aliorum morte sancti violarentur obtutus.*] Minucius in Octavio, de Christianis: *Nobis homicidium nec videre fas, nec audire.* Virgil. II. Æneid.

— *Nati me cernere letum*
Fecisti, & patrios sædasti sanguine vultus.

1 Episco-

IV. Exinde relicta militia, sanctum Hilarium, Pictavae¹ episcopum civitatis, cujus tunc in Dei rebus spectata & cognita fides habebatur, expetivit: & aliquamdiu apud eum commoratus est. Tentavit autem idem Hilarius, imposito Diaconii officio, sibi eum arctius implicare, & ministerio vincire divino. Sed cum sæpissime restitisset, indignum se esse vociferans: intellexit vir altioris ingenii, hoc eum modo posse constringi, si id ei officii imponeret, in quo quidam locus injuriæ videretur. Itaque² exorcistam eum esse præcepit. Quam ille ordinationem, ne despexisse tanquam humiliorem videretur, non repudiavit. Nec multo post admonitus per soporem, ut patriam parentesque, quos adhuc gentilitas detinebat, religiosa sollicitudine visitaret, ex voluntate sancti Hilarii profectus est, multisque ab eo adstrictus precibus & lacrymis ut rediret, mœstus (ut ferunt) peregrinationem illam aggressus est, contestatus fratres, multa se adversa passurum. Quod postea probavit eventus. Ac primum inter Alpes devia secutus, incidit in latrones. Cumque unus securim elevatam in caput ejus librasset, ictum ferientis dextera sustinuit alter, vincētis tamen

1 *Episcopum.*] Presbyteri & Episcopi differabant sola ordinatione. Chrysostomus dixit, *μὲν τῆ ἡγετονίᾳ ἀναβῆσθαι* Episcopos supra presbyteros, hoc est, superiores esse sola ordinatione. Theophylactus presbyteros *μὲν τῆ ἡγετονίᾳ ὑποβῆσθαι*, id est, inferiores esse. Hoc plane est discrimen internæ potestatis quo Hieronymus scripsit majores presbyteris esse Episcopos, & inferiores presbyteros Episcopis, non vero potestatem externam gubernationis respexit. *Salmasius.*

2 *Exorcistam eum esse præcepit.*] Paulinus Nat. iv. Felicis:

— *Primis lector servivit in armis,
Inde gradum cepit, cui munus voce fideli,
Adjurare malos & sacris pelleret verbis.*

Epistola vi. ad Amandum, vocat exorcistam dæmonis terribilem. Epist. xvi. ad Delphinum, ait ex nomine exorcistæ gravitatem assumi & reverentiam dari. Ut dubitem cur Severus ita vile officium putarit, ut injuriæ conjungat. *Furet.* In libro Pontificali Damasi, Cæjus Episcopus Romæ qui vixit sub finem tertii sæculi constituisse dicitur: *Si quis Episcopus esse mereatur, ut esset Ostiarius, Lector, Exorcista, Sequens, Subdiaconus, Diaconus, Presbyter, & exinde Episcopus ordinarius.* Ubi *Sequentem* vocat qui Græcis ἀκολυθῶν, & Romanè *Acoluthum* voce Græca, & corrupta *Acolytum*. Septem ibi habes ordines Ecclesiæ, quorum summus est presbyter. *Salmasius.*

1 *Christi.*

men post tergum manibus, uni servandus & spoliandus traditur. Qui cum eum ad remotiora duxisset, percontari ab eo cœpit, quisnam esset? Respondit, ¹ Christianum se esse. Quærebat etiam ab eo, an timeret? Tum vero constantissime profitetur, numquam se fuisse tam securum, quia sciret misericordiam Domini maxime in tentationibus affuturam: ² se magis dolere illi, qui Christi misericordia, utpote latrocinia exercens, esset indignus. Ingressusque Euangelicam disputationem, verbum Dei latroni prædicabat. Quid longius morer? Latro credidit, persecutusque Martinum viæ reddidit, orans ut pro se Dominum precaretur. Idemque postea religiosam agens vitam visus est, ut hæc quæ supra retulimus, ab ipso audita dicantur. Igitur Martinus inde progressus, cum Mediolanum præterisset, diabolus in itinere, humana specie assumpta se ei obvium tulit, Quo tenderet, quærens? Cumque id à Martino responsi accepisset, se quo Dominus vocaret, intendere: ait ad eum, *Quocumque ieris, vel quacunque tentaveris, diabolus tibi adversabitur.* Tunc ei prophetica voce respondit: *Dominus mihi adiutor est, non timebo, quid faciet mihi homo.* Statimque è conspectu ejus inimicus evanuit. Itaque ut animo ac mente conceperat, matrem Gentilitatis absolvit errore, patre in malis perseverante: plures tamen suo salvavit exemplo. Deinde cum ³ hæresis Arriana per totum orbem & maxime intra Illyricum pullulasset, cum adversus perfidiam sacerdotum solus pæne acerrime pugnaret, multisque suppliciis esset affectus (nam publice virgis cæsus est, & ad extremum de civitate exire compulsus) Italianam

¹ *Christianum se esse.*] Hoc olim moris fuit omnibus Christianis, ut à Judice, aut in summis periculis de patria & origine interrogati, unum illud responderent, Christianos se esse. *Gistl.*

² *Se magis illi dolere.*] Similem loquendi formam observavi in vita Bese-

gesi Abbatis, c.v. his verbis, *dolere se illi, quippe quem videret diabolo subditum, &c.* loquitur de Pipino. Adservatur ea vita descripta manu in bibliotheca S. Trudonis.

³ *Hæresis Arriana per totum orbem.*] Supra XI. Hist. perturbato orbe terrarum.

¹ Hilarii,

liam repetens, cum intra Gallias quoque discessu sancti Hilarii, quem ad exsilium hæreticorum vis coëgerat, turbatam ecclesiam comperisset, Mediolani sibi Monasterium statuit. Ibi quoque eum Auxentius, auctor & princeps Arrianorum, gravissime infectatus est: multisque affectum injuriis, de civitate exturbavit. Cedendum itaque tempori arbitratus, ad insulam Gallinariam nomine secessit: comite quodam presbytero, magnarum virtutum viro. Hic aliquamdiu radicibus vixit herbarum: quo tempore Elleborum, venenatum, ut ferunt, gramen, in cibum sumpsit. Sed cum vim veneni in se grassantis vicina jam morte sensisset, imminens periculum oratione repulit, statimque omnis dolor fugatus est. Nec multo post cum sancto Hilario comperisset regis pœnitentia potestatem indultam fuisse redeundi, Romæ ei tentavit occurrere, profectusque ad urbem est.

V. Cum

1 Hilarii, quem ad exsilium hæreticorum vis coëgerat.] Supra: Hilarius Pictavorum Episcopus, datur exilio. Vide ad eum locum notas.

2 Mediolani sibi Monasterium statuit.] Origo Monasteriorum ex persecutionibus fuit. Quas dum fugere conantur viri Sancti & innocentes, ad solitudines se receperunt, vel extra urbes, ubi eremi, vel in urbibus, ubi monasteria. Sic Martinus monasterium soli sibi struit Mediolani. Quod eremus dici non potest, nec monasterium hodierno sensu, ubi plures cohabitant. Horn.

3 Auxentius.] Eis Μεδιολάνον ἐλθάν, καὶ ἑωτὸν διέτριβεν ὑπεχώρησέν τε ἔρθεν ἐπιδοσλόμῳ τῷ Ἰωάννῳ αὐξεντίῳ Ἐπισκόπῳ, εἰδὲ αὐτὸς ὑγιᾶς ἔχοντα πρὸς τὴν πίστιν ἐν νηαία σωελθόντων. Sozomen. III. 13.

4 Ad insulam Gallinariam nomine secessit.] Καὶ ἐπὶ πνα χρόνον ῥίξαις βοτάνων ἄρκεμα, νήσον ὀκη(εν λυ

Γαλληνάεια καλῶσι· Μικρὰ ἢ αὐτὴ καὶ ἀνοικητὸν ἐν τῇ τυρρηνικῇ πελάγῳ κειμένη. Sozom. III. 13. & Niceph. IX. 19.

5 Elleborum, venenatum, ut ferunt.] Non quidem toto substantiæ genere ut sunt omnia δηλητήρια, sed quia natura alendæ minus idonea: qualia καθαρκικὰ omnia: quibus si quis abutatur, mera fiunt venena. Giselin.

6 Hilario comperisset regis pœnitentia.] Severus secundo libro Sacrae historiæ sibi ipsi est interpres, cum ait, Hilarium quasi discordiæ seminariæ & perturbatorem Orientis redire ad Gallias iussum esse, absque exsilio indulgentia, id est, non remisso tamen ei exsilio, ita ut ei, undè exsulandum erat, ibi etiam tum exsuli degendum esset. Pœnitebat videlicet impium Imp. eo relegatum fuisse Hilarium, ubi suis Arrianis multo plus mali & damni daret, quam in ipsa Gallia fuerat daturus. Ratio ex ipsa historia petendâ, quam Severo nemo accuratius descripsit. Giselinus.

I Monaste

V. Cum jam Hilarius præterisset, ita eum est vestigiis profecutus: cumque ab eo gratissime fuisset susceptus, haud longe sibi ab opido¹ monasterium collocavit. Quo tempore se ei quidam catechumenus junxit, cupiens sanctissimi viri institui disciplinis: paucisque interpositis diebus languore correptus, vi febrium laborabat. Ac tum Martinus forte discesserat: & cum per triduum defuisset, regressus corpus exanime invenit: ita subita mors fuerat, ut² absque baptisate humanis rebus excederet, corpus in medio positum tristi mœrentium fratrum frequentabatur officio, cum Martinus flens & ejulans accurrit. Tum vero sanctum spiritum tota mente concipiens, egredi cellulam, in qua corpus jacebat, cæteros jubet: ac foribus obsertatis, super exanimata defuncti fratris membra posternitur: & cum aliquamdiu orationi incubuisset, sensissetque per spiritum Domini adesse virtutem, erectus paullulum, & in defuncti ora defixus, orationis suæ ac misericordiæ Domini intrepidus exspectabat eventum: vixque duarum fere horarum spatium intercesserat: vidit defunctum paullatim membris omnibus commoveri, & laxatis in usum videndi palpitare luminibus. Tum vero magna ad Dominum voce conversus gratias agens, cellulam clamore compleverat: quo audito, qui pro foribus astiterant, statim

tim

¹ Monasterium collocavit.] Ligugiacum id posteri appellarunt, quadraginta distans ab urbe Pictaviensi stadiis, designante Greg. Turonensi. Idem.

² Absque baptisate humanis rebus excederet.] Veteres baptismum absolute necessarium asseruerunt ad salutem de adultis. Id probant loca Ambros. lib. de his qui initiantur, c. IV. & August. Tract. XIII. in Johannem producta. Quibus adde hæc. Author de fide ad Petrum cap. III. absque sacramento baptismatis, præter eos, qui in Ecclesia sine baptismate pro Christo sanguinem fundant, nec ut-

gnum celorum potest quisquam accipere, nec vitam æternam. Et Author apud Augustin. de eccles. dogm. cap. LXXIV. Baptizatis tantum iter esse salutis credimus. Nullum Catechumentum, quamvis bonis operibus defunctum, vitam æternam habere credimus, excepto martyrio, ubi tota baptismi sacramenta implentur. Interdum tamen de hæc severitate remiserunt. Sic Ambrosius in Orat. in obitum Valentini junioris, alloquens sorores ejus: Hunc sua pietas abluit & voluntas. Non amisit gratiam quam possedit.

tim irrunt. Mirum spectaculum, quod videbant vivere, quem mortuum reliquissent. Ita redditus vitæ, statim baptisina consecutus, plures postea vixit annos: primusque apud nos Martini virtutum vel materia vel testimonium fuit. Idem tamen referre erat solitus, se corpore exutum ad tribunal iudicis ductum, deputatumque obscuris locis & vulgaribus turbis tristem excepisse sententiam: tum per duos angelos iudici fuisse suggestum, ¹ hunc esse pro quo Martinus oraret: ita per eisdem angelos se iussum reduci, & Martino redditum, vitæque pristina restitutum. Ab hoc primo tempore beati viri nomen enituit, ut qui sanctus jam ab omnibus habebatur, potens etiam & ² vere Apostolicus haberetur.

VI. Nec multo post, dum ³ agrum Lupicini cuiusdam honorati secundum sæculum viri præteriret: clamore & luctu turbæ plangentis excipitur. Ad quam sollicitus cum astitisset, & quis esset hic fletus, inquireret, indicatur, unum è familia servulum laqueo sibi vitam extorsisse: quo cognito, cellulam, in qua corpus jacebat, ingreditur: exclusisque omnibus turbis, superstratus corpori, aliquantisper oravit: mox vivifcente vultu, marcescentibus oculis

¹ *Hunc esse pro quo Martinus oraret.]* Hæc jam illo ævo superstitio invaluit, juvari viventium intercessione mortuos. Primus Tertullianus meminit, & ex traditione ortam consuetudinem fatetur, *De corona militis*. Cæteri diu dubitanter locuti sunt, Augustinus, Chrysostomus, alii. Cyprianus orthodoxus: *Quando hinc excessum est, nullus jam penitentiæ locus, nullus satisfactionis effectus.* Ex hoc commento fabulosus purgatorii ignis succensus est, ad quem se pingues Monachi calefaciunt. *Horn.*

² *Vere Apostolicus.]* Ex hac de Martino opinione, orta diu post controversia, an sine hæresi Apostolis conferri queat? Quod propugnat multis argumentis Odo Abbas Cluniacensis

peculiari tractatu, in quo Martinum Apostolis ubique comparat, & eo titulo dignissimum esse probare vult. Cæterum mera nugæ & ludibria sunt. *Horn.*

³ *Agrum Lupicini cuiusdam.]* Meminerunt facti consulares cuiusdam Fl. Lupicini consulis eodem illo anno, quo Gratianus Augustus creatus. Sive autem ager hic ejusdem Lupicini fuerit, quod vero non est absimile; sive alius nobis satis fuit, adducto exemplo veram scripturam constituere, alias ab eo nomine evariantes pro falsis ducere. *Giselmus.* Sic & Paulinus & Fortunatus eum vocant. Cuspinianus *Comment. in Chronicon Cassiodori*, putat hunc esse Lupicinum qui Consul fuit cum Jovino sub Valentiniano Imperatore. *Juret.*

in ora illius defunctus erigitur: lentoque conamine enifus assurgere, deprehensa beati viri dextera, in pedes constitit atque ita cum eo usque ad vestibulum domus, turba omni inspectante, processit.

VII. ¹ Sub idem fere tempus ² ad episcopatum Turonicæ ecclesiæ petebatur: sed cum erui à monasterio suo facile non posset, ³ Ruricius quidam, unus è civibus, uxoris languore simulato, ad genua illius provolutus, ut egrederetur obtinuit. Ita dispositis jam in itinere civium turbis, sub quadam custodia ad civitatem usque deducitur. Mirum in modum incredibilis multitudo non solum ex illo oppido, sed etiam ⁴ ex vicinis urbibus ad suffragia ferenda conven-

rat.

¹ *Sub idem fere tempus.*] A. ccc. lxxv. iv. Non. Jul. *Gregor. Turon.* 11. Hist. Franc. 14. & 1. *Miracul.* 6. Nam cum sedisse eum dicat Gregorius Turon. annos xxvi. menses iv. dies xxvii. pervenisse oportet ad A. ccc. i. ad quod usque tempus Martinum vixisse, ex Severo colligimus. Ac licet à Severo discrepet Gregorius, dum ait viii. anno Valentiniani Martinum fuisse electum Episcopum: præstat tamen audire Severum. *Baron.*

² *Ad Episcopatum Turonicæ ecclesiæ petebatur.*] De ætate B. Martini hic verbum nullum Greg. Turonensis, qui illum Attico & Cæsario *Coss.* anno ætatis 81. episcopatus vero 26. mortuum scribit, indicare iisdem verbis videtur, eum 55. ætatis anno ad Episcopatum fuisse allectum. Quæ omnia quam vera sint, ex auctoris nostri verbis expendamus. Constat ex superioribus B. Martinum tertio post baptismum suum anno, Hilario aliquandiu convixisse: eidemque post quintum annum ab exilio ad *ἐπισκοπῆς* suæ sedem redeunti, Romæ occurrisse, indeque cum illo ad Pictavos reverso non procul ab oppido sibi monasterium adificasse. Est autem verisimile, egisse tum illum ætatis annum 27. Auctor igitur

dum res deinde gestas ordine persequitur, non aliis vitur transitionibus, quam, *Quo tempore*: &, *Non multo post*: item, *Sub idem fere tempus*. Amabo lector, num his transitionibus triginta annorum spatium videatur posse designari? Dabo nunc aliud, quod totam Gregorii rationem multo fœdus turbet. *Dialog.* 2. cap. 6. ait Severus Martino suum primum episcopatum datum Valentiniano seniore rerum potiunte. Fuerunt ille, ut minimum, Valentiniani annus 4. Christi vero 367. Inde jam certo & evidenti argumento evincam B. Martinum eo tempore non 53. ætatis annum, sed 33. demum egisse. nam inter exauctoritatem ejus & eum quem nominavi annum, tantum 12. interjiciuntur. *Giselin.*

³ *Ruricius quidam.*] Sic optimi libri. Et Ruricium Præsidem lego apud *Marcellinum* lib. 27. *Idem.*

⁴ *Ex vicinis urbibus ad suffragia ferenda.*] Presbyteri cum diaconis, non sine populi suffragio olim Romæ & Alexandria sive primum presbyterum, sive Episcopum elegerunt & ordinarunt. Multa ejus moris vestigia extant, in libro Pontificali Damasi, & in vitis Romanorum Episcoporum, etiam quarto seculo, sub Constantino & Constantio.

rat. Una omnium voluntas, eadem vota, eademque sententia, Martinum episcopatu esse dignissimum, felicem fore tali Ecclesiam sacerdote. Pauci tamen, & nonnulli² ex Episcopis, qui ad constituendum antistitem fuerant evocati, impie repugnabant, dicentes: *Scilicet contemptibilem esse personam, indignum esse episcopatu, hominem vultu despicabilem, veste sordidum, crine deformem.* Ita à populo sententiæ sanioris hæc illorum irrita dementia est, qui illustrem virum, dum vituperare cupiunt, prædicabant. Nec vero aliud his facere licuit, quam quod populus Domino volente cogebat. Inter Episcopos tamen qui affuerat, præcipue Defensor

Leo Epist. xv. de ordinationibus Episcoporum: *Teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordinis consensus & plebis.* Hæc igitur quatuor requirebantur in electione ministri. Ordinandi etiam coram Ecclesia prædicari soliti. Lampridius in Alexandro Severo: *Dicebatque grave esse, cum id Christiani & Judæi facerent in prædicandis suis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus. Quid autem sit prædicare, ostendunt paulo antecedentia; Nomina eorum proponebat hortans populum, ut si quis quid haberet eriminis, probaret manifestis rebus.* Salmasius.

1 Ex Episcopis, qui ad constituendum antistitem fuerant evocati.] Cum Episcopus esset eligendus aut presbyter aliquis, omnes presbyteri qui parœcias suas singuli curabant, ad matricem illam Ecclesiam & principalem, relictis titulis suis solebant convenire, ut electioni & ordinationi clericorum interessent ac subscriberent. Salmasius.

2 Veste sordidum.] Qua utebantur Ascetæ. Hieron. Epist. xv. ad Rusticum: *Sordidæ vestes candidæ mentis indicia sunt. Vilis tunica contemptum sculi probet.* Monachi olim, ut Cynici, sordes affectarunt. Nam quam semel tunicam induissent, nunquam exuebant priusquam

penitus tota usû detrita & scissa esset, ac de altera habenda cogitandum foret. Hieronymus in vita Hilarionis: *Saccum quo semel fuerat indutus nunquam lavans, & superfluum esse dicens munditiis in cilicio quærere, nec alteram tunicam mutavit. nisi prior penitus scissa esset.* Quantum sordium putamus contraxisse talem tunicam? Rutilius Gallus in Itinerario illuviem & squalorem Monachorum non semel exagitat. De Capraria:

Squalet lucifugis, insula tota viris.

Hi sese Grajo Monachos cognomine dicunt.

Et alio loco de Solitario:

Infelix putat illuvie cœlestia pasci.

Salmasius.

3 Crine deformem.] Qui, ut moris squalentibus, impexus, rigidus, incompositus. Alias tondebant Monachi & clerici, solo capillorum circulo circa aures relicto. Concil. Tolet. xv. c. 40. Isidor. de Offic. Eccles. II. 4. Non ergo tum radebant. Hieronymus in Ezechielis cap. 44. *Discimus hic nec calvitiam novacula esse faciendam, nec ita adpressum tondendum caput, ut rasorum similes esse videamur, sed in tantum capillos dimittendos ut operata sit cutis.* Idem Clemens III. Pædag. cap. xi. Optatus II. contra Parm.

1 Psal-

fenfor quidam nomine, dicitur restitisse: unde animadver-
sum est, graviter illum lectione prophetica tunc notatum.
Nam cum fortuito lector, cui legendi eo die officium erat,
interclusus à populo defuisset, turbatis ministris, dum ex-
spectatur qui non aderat, unus è circumstantibus sumpto
¹ psalterio, quem primum versum invenit, arripuit. Psalmus
autem erat: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem
propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & defensorem.* Quo
lecto clamor populi tollitur, ² pars diversa confunditur. At-
que ita habitum est, divino nutu psalmum hunc lectum
fuisse, ut testimonium operis sui Defensor audiret, quia ex
ore infantium atque lactentium in Martino Domini laude
perfecta, & ostensus pariter & destructus est inimicus.
Jam vero sumpto episcopatu, qualem se quantumque præ-
fiterit, non est nostræ facultatis evolvere. Idem enim con-
stantissime perseverabat, qui prius fuerat. Eadem in cor-
de ejus humilitas, ³ eadem in vestitu ejus vilitas erat: atque
ita plenus auctoritatis & gratiæ, implebat episcopi di-
gnitatem, ut non tamen propositum monachi, virtutem-
que desereret. Aliquamdiu ergo ⁴ adhærente ad Ecclesiam
cellula usus est: deinde cum inquietudinem frequentan-
tium ferre non posset, duobus fere extra civitatem milibus
mona-

¹ *Psalterio*] Cujus usus tum in Eccle-
sia & Monasteriis invaluit.

² *Pars diversa.*] Sic Giselinus corre-
xit, putans vocem, *adversa*, subditivam
esse & merum redolere Scholion. At lo-
cus Paulini lib. II.

*Adversæ penitus revomens molimina
partis,*

innuit Latine dici, partem adversam.
Sic & Symmachus & Sidonius loquun-
tur. *Fureus.*

³ *Eadem in vestitu ejus vilitas erat.*] Nondum ergo illa vestimentorum va-
rietates in Ecclesia invaluerat. *Primis
temporibus communi vestimento induti
Missas agebant, sicut & hactenus qui-*

dam Orientalium facere prohibentur. Wa-
lefridus Strabo de Reb. Eccles. cap.
xxiv.

⁴ *Adhærente ad Ecclesiam cellula.*] Ecclesiam pro templo ponit, more secu-
li sui. De quo supra ad lib. II. Isido-
rus Peleusiota distinguit apposite inter
ἐκκλησιαστήριον & ἐκκλησίαν, &
quam vocat *ἀθροισμὸν τῶν ἀγίων τὸ ἐξ
ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ὁρίσεως συ-
κεκροτημένον.* Addit: *ἄλλο ἐστὶν ἐκκλη-
σιαστήριον, ἢ μὴ γὰρ ἐξ ἀμώμων ψυ-
χῶν συνήσκηκε, τὸ δὲ ἀπὸ λίθων καὶ ξύ-
λων οἰκδομεῖται.* Vide Spanhem. III.
Dub. Euangel. LXXVII.

monasterium sibi statuit. Qui locus tam secretus & remotus erat, ut eremi solitudinem non desideraret. Ex uno enim latere, præcisa montis excelsa rupe ambiabatur: reliquam planiciem Liger fluvius reducto paullulum sinu clauferat: una tantum eademque arcta admodum via adiri poterat: ipse ex lignis contextam cellulam habebat. Multi quidem è fratribus in eundem modum, plerique saxo superjecti montis cavato, receptacula sibi fecerant. Discipuli vero octoginta erant, qui ad exemplum beati magistri instituebantur. Nemo ibi quidquam proprium habebat: omnia in medio conferebantur. Non emere, aut vendere (ut plerisque monachis moris est) quidquam licebat. Ars ibi, exceptis scriptoribus, nulla habebatur: cui tamen operi minor ætas deputabatur: majores orationi vacabant. Rarus cuiquam extra cellulam fuit egressus, nisi cum ² ad locum orationis conveniebant. Cibum una omnes post horam jejunii accipiebant. Vinum nemo noverat, nisi quem infirmitas coëgisset. Plerique, ³ camelorum fetis vestiebantur. Mollior ibi habitus pro crimine erat. Quod eo magis sit mirum necesse est, quod multi inter eos ⁴ nobiles habebantur, qui longe aliter educati, ad hanc se humilitatem

& pa-

¹ *Monasterium sibi statuit.* Id, si bene memini, posteri Maus monast. dixerunt, in quo & Basilicam B. Petro & Paulo dedicavit. Gregor. Turonensis lib. 10. *Giselinus.* Monasteria veterum ut plurimum fuerunt Scholæ publicæ. *Chrysost.* III. contra Vituperat. vitæ Monasticæ. Idem ex sequentibus Severi verbis apparet. Dicit enim in monasterio Martini octoginta discipulos fuisse. Erant autem laici, non clerici, nedum diaconi vel presbyteri. Hieron. ad Heliodor. *alia Monachorum est causa, alia Clericorum. Clerici pascunt oves, ego pastor.* Concil. Chalced. cap. IV. provisum ne Monachi se Ecclesiasticis negotiis immisceant.

² *Ad locum orationis.] Et καπτύρα*

& καπτύρα quæ in territorio erant, cui præerat Episcopus, cum suis presbyteris ei subiacebant. Nam & καπτύρα & monasteria habuere presbyteros præpositos, qui monachis sacramentum eucharistiæ administrabant, & synaxin tenebant. *Salmasius.*

³ *Camelorum fetis.] Paulinus II. Multis vestis erat fetis contexta Cameli. Vide ejus Epistolam ad Severum: & epistola 7. ad eundem: conservuli & compallidi nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus cilicibus humiles.*

⁴ *Nobiles.] Vide infra cap. 24. Pauli. Nam multos illic præco de sanguine claves*

Traxerat ad talem prudens sententia vitam.

3 *Vilus*

& patientiam coëgerant; pluresque ex his postea episcopos vidimus. Quæ enim esset civitas, aut Ecclesia, quæ non se de Martini monasterio cuperet habere sacerdotes?

VIII. Sed ut reliquas virtutes ejus, quas in Episcopatu egit, aggrediar, erat haud longe ab opido proximus monasterii locus, quem falsa hominum opinio, velut confepultis ibi martyribus sacraverat. Nam & altare ibi à superioribus Episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his qui majores natu erant presbyteris, vel clericis, flagitabat sibi nomen martyris, vel tempora passionis ostendi: grandi se scrupulo permoveri, quod nihil certi constans sibi majorum memoria tradidisset. Cum aliquamdiu ergo à loco illo se abstinnisset, nec derogans religioni, quia incertus erat: nec auctoritatem suam vulgo accommodans, ne superstitione convalesceret: quodam die paucis secum adhibitis fratribus, ad locum pergit. Deinde super sepulcrum ipsum astans, oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cujus meriti sepultus, ostenderet. Tum conversus ad lævam, vidit prope affi-

¹ Velut confepultis ibi martyribus sacraverat.] Martyria, id est, loca & monumenta sacra Sanctis Martyribus & Confessoribus erecta. Ammian. xxii. Cineres projecit in mare, id metuens, ut clamabat, ne collectis supremis, ades iis exstruerentur ut reliquis, qui deviare à religione compulsi, pertulere cruciabiles pœnas, adusque gloriosam mortem intemperate fide progressi, & nunc martyres appellantur. Augustinus xxii. Civ. Dei 10. Nos Martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias, sicut hominibus mortuis, fabricamus. Neque ibi erigimus altaria in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo sacrificium immolamus. Eorum reliquias sub altari ponebant, Ambros. x. epist. 85. sub finem. Durand. in Rationali, Prudent. III. *De se Paulus de Eulalia.*

Offibus altar & impositum.
Cyrillus Eremita in Vita Euthymii: Corpus beati Viri transfert ad adem quam recenter fuerat fabricatus, & in sacro deposuit loculo, ut nunquam possit amplius aperiri.

² Nec derogans religioni.] Gregorius Thaumaturgus, gentilium ferias in festa Sanctorum Martyrum mutavit, sicut Gregorius Nyssenus in vita ejus testatur. Theodoretus de Evangelicæ veritatis cognitione lib. viii. Pro Pandiis, & Diasis & Dionysiis, hoc est Jovis Liberique patris solemnitatibus, Petro, Paulo, Thoma, Sergio, Marcello, Leontio, Antonino, Mauritio, aliisque sanctis martyribus, solemnitates, populari epulo, peraguntur. Hæc enim consuetudo fuit ut ad memorias martyrum epulas facerent.

pe assistere, umbram sordidam, trucem. Imperat, nomen meritumque ut loqueretur. Nomen edicit, de crimine confitetur, *latronem se fuisse, ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum Martyribus esse commune; cum illos gloria, se pœna retineret.* Mirum in modum vocem loquentis, qui aderant, audiebant, personam tamen non videbant. Tum Martinus, quid vidisset, exposuit: iussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri: utque ita populum superstitionis illius absolvit errore.

IX. Accidit autem insequenti tempore, dum iter ageret, ut Gentilis cujusdam corpus, quod ad sepulcrum cum superstizioso funere deferebatur, obvium haberet: conspicatusque eminus venientium turbam, quidnam id esset ignarus paullulum stetit: nam fere quingentorum passuum intervallum erat, ut difficile fuerit dignoscere quid videret. Tamen quia rusticam manum cerneret, & agente vento linteamina corpori superjecta volitarent, profanos sacrificiorum ritus agi credidit; quia esset hæc Gallorum rusticis consuetudo, ¹ simulacra dæmonum candido tecta velamine, misera per agros suos circumferre dementia. Elevato ergo in adverso signo crucis, imperat turbæ, non moveri loco, onusque deponere. Hic vero mirum in modum videres miseros primum velut saxa riguisse. Dein, cum promoveri se summo conamine niterentur, ultra accedere non valentes, ridiculam in vertiginem rotabantur: donec victi pondere, corporis onus deponunt: attoniti & semet invicem aspectantes, quidnam sibi accidisset, taciti cogitabant. Sed beatus vir cum comperisset, exsequiarum esse illam frequentiam, non sacrorum, ² elevata rursus manu,

¹ *Simulacra dæmonum candido tecta velamine, misera per agros suos circumferre dementia.*] Hæc gentilium ambarvalia fuerunt. Candidus color in sacris usitatus, velut puritatis indicina. Unde

& Arabibus Apostoli dicuntur, quasi, *Viri albis vestibus induti.* Ita enim vocem eam Retinensis in versione Alcorani explicat. *Seldenus.*

² *Elevata rursus manu.*] Pro quo Paulinus

nu, dat eis abundi & tollendi corporis potestatem. Ita eos & cum voluit, stare compulit: & cum libuit, abire permisit.

X. Item, dum in vico quodam templum antiquissimum diruisset, & arborem pinum, quæ fano erat proxima, esset aggressus excidere, tum vero antistes loci illius, cæteraque gentilium turba cœpit obsistere: & cum iidem illi dum templum evertitur, imperante Domino quievissent, succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo commonere, nihil esse religionis in stipite: Deum potius, cui serviret ipse, sequerentur. Arborem illam excidi oportere, quia esset dæmoni dedicata. Tum ex illis unus, qui erat audacior cæteris: *Si habes, inquit, aliquam de Deo tuo, quem dicis te colere, fiduciam, nosmetipsi succidemus hanc arborem, tu ruentem excipe: & si tecum est tuus, ut dicis, Dominus, evades.* Tum ille intrepide confisus in Domino, facturum se pollicetur. Hic vero ad istiusmodi conditionem, omnis illa Gentilium turba consentit: facilemque arboris suæ habuere jacturam, si inimicum sacrorum suorum casu illius obruissent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset acclinis, ut non esset dubium quam in partem succisa corrueret, eo loco vincus statuitur pro arbitrio rusticorum, quo arborem esse casuram nemo dubitabat. Succidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio lætitiaque cœperunt. Aderat eminus turba mirantium. Jamque paulatim nutare pinus, & ruina suam casura minitari. Pallebant eminus monachi, & periculo jam propiore conterriti, spem omnem fidemque perdi-

Paulinus dixit, *signo crucis.* Fortunatus 1. 12.

Fussit abire procul digitis crucis arma verpingens.

Hieron. in Epitaph. Pauli ad Eustorgium: *digitumque ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis.* In vita Hilario- nis: *Cum tria crucis signa pinxisset in sabulo.* Crebro sic loquitur Sulpicius de cruce: *elevata in adverso signo crucis, &*

elevata obviam manu signum salutis opponit. Quia cruces ejusmodi manu elata, fronti, vel ori impressa, gliscente paulatim superstitione.

1 *Diruisset.* Paulinus & Fortunatus incensum volunt.

2 *Acclinis.* Fortunatus: *Paulatim inclinans jam visla secure ruebat.* Giselinus.

perdiderant, solam Martini mortem expectantes. At ille confusus in Domino, intrepidus opperens, cum jam fragorem sui pinus concidens edidisset, jam cadenti, jam super se ruenti, elevata manu, ¹ signum salutis opponit. Tum vero turbinis modo (retroactum putares) diversam in partem ruit adeo, ut rusticos qui tuto loco steterant, pæne prostraverit. Tum vero in cælum clamore sublato, gentiles stupere miraculo, monachi flere præ gaudio, Christi nomen in commune ab omnibus prædicari; satisque constitit, eo die salutem illi venisse regioni. Nam nemo fere ex immani illa multitudine gentilium fuit, ² qui non impositione manus desiderata, Dominum Jesum, relicto impietatis errore, crediderit. Et vere ante Martinum pauci admodum, imo pæne nulli in illis regionibus Christi nomen receperant; quod adeo virtutibus illius, exemploque convaluit, ut jam ibi nullus locus sit, qui non aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis sit repletus. Nam ubi fana destruxerat, statim ibi ³ aut ecclesias, aut monasteria construebat.

XI. Nec minorem sub idem fere tempus eodem in

¹ Signum salutis opponit. Sic Paulinus & Fortunatus. Hieron. in Hilar. Christi crucem signavit in fronte, talique armatus caside, & lorica fidei circumdatus, fortius præliabatur. Idem in Paulo Heremita: Salutari signi impressione armat frontem.

² Qui non impositione manus desiderata. Sic infra, cunctos: imposita universis manu, catechumenos fecit. Dialogo xi. 5. Manus impositæ non baptizatis tantum, quod confirmatio dicebatur, sed etiam Catechumenis, qui nomen suum Christo dabant. Concilium Eliberitanum: Gentiles, si in infirmitate desideraverint sibi manus imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, & fieri Christianos. Concilium I. Aretalense, Canone vi. De his qui in infirmitate credere volunt, placuit debere iis manum imponi. Quod non

est accipiendum de confirmatione. Non enim confirmabantur priusquam baptizati essent. Prima impositione manuum dicebantur Christiani, ante baptismum: ultima qua perficiebantur post baptismum, fideles ac iusti. Unde & passim in veteris conciliis, fidelis idem est qui baptismum accepit. Hinc in Canone 118. Concilii Eliberini, Christianus & fidelis ita distinguuntur. Christianus est Catechumenus, qui ad fidem accedens, manum impositione prima meruit fieri Christianus: Fidelis qui integrum suum baptismum acceperat; hoc est, qui manuum impositione ultima perfectus fuerat. Salm.

³ Aut ecclesiis frequentissimis, aut monasteriis. Nominat Gregor. Turonen. ecclesias in vico Alingaviensi, Solonacensi, Cifomagensi, Tornomagensi, Condatensi. lib. 10. Histor. Giselin.

1 Cui

opere virtutem edidit. Nam cum in vico quodam, fano antiquissimo & celeberrimo ignem immisisset, in proximam, immo adhaerentem domum agente vento, flammarum globi ferebantur. Quod ubi Martinus advertit, rapido cursu tectum domus scandit, obvium se advenientibus flammis inferens, tum vero mirum in modum cerneret contra vim venti ignem retorqueri, ut compugnantium inter se elementorum quidam conflictus videretur. Ita virtute Martini ibi tantum ignis est operatus, ubi iustus est.

XII. In vico autem, ¹ cui Leprosum nomen est, cum idem templum opulentissimum superstitione religionis voluisset evertere, restitit ei multitudo Gentilium, adeo ut non absque injuria sit repulsus. Itaque secessit ad proxima loca, ibique per triduum cilicio tectus & cinere, jejunans semper atque orans, precabatur à Domino; ut quia templum illud evertere humana manu non potuisset, virtus illud divina dirueret. Tum subito ei duo Angeli hastati atque scutati instar militiæ cœlestis se obtulerunt, dicentes, missos se à Domino, ut rusticam multitudinem fugarent, præsidiumque Martino ferrent, ne quis, dum templum dirueretur, obsisteret. Rediret ergo, & opus cœptum devotus impleret. Ita regressus ad vicum, inspectantibus Gentilium turbis, & quiescentibus, dum profanam ædem usque ad fundamentum dirueret, aras omnes atque simulacra redegit in pulverem. Quo viso, rustici cum se intelligerent divino nutu obstupefactos atque perterritos, ne Episcopo repugnarent, omnes fere in Jesum Dominum crediderunt, clamantes palam, & confitentes Deum Martini colendum, idola negligenda, quæ sibi adesse non possent.

XIII. Quid

¹ Cui Leprosum nomen est. In quadam | broso nomen est. In alio quodam v. c. |
 verusta editione Severi reperi: Cui Li- | Librosso. Juret.

¹ Edno-

XIII. Quid etiam in pago ¹ Æduorum gestum sit, referam. Ubi dum templum itidem everteret, furens Gentilium rusticorum in eum irruit multitudo. Cumque unus audacior cæteris, stricto eum gladio peteret, rejecto pallio nudam cervicem percussori præbuit. Nec cunctatus ferire Gentilis; sed cum dexteram altius extulisset, resupinus ruit; consternatusque divino metu, veniam precabatur.

XIV. Nec dissimile huic fuit illud, cum eum idola destruentem cultro quidam ferire voluisset, in ipso ictu ferrum ei de manibus excussum, non comparuit. Plerumque autem contradicentibus sibi rusticis, ne fana eorum destrueret, ita prædicatione sancta Gentilium animos mitigabat, ut luce eis veritatis ostensa, ipsi sua templa subverterent. Curationum vero tam potens in eo gratia erat, ut nullus fere ad eum ægrotus accesserit, qui non continuo receperit sanitatem; quod vel ex consequenti lucebit exemplo.

XV. Treveris puella quædam dira paralyfis ægritudine tenebatur, ita ut jam per multum tempus nullo ad humanos usus corporis officio fungeretur, omni ex parte præmorta, vix tenui spiritu palpitabat. Tristes ad solam funeris expectationem adsistebant propinqui: cum subito nuntiatur ad civitatem illam venisse Martinum. Quod ubi pater puellæ comperit, excurrit, exanimi pro filia rogaturus. Et forte Martinus jam Ecclesiam fuerat ingressus. Ibi inspectante populo, multisque aliis Episcopis præsentibus, ejulans senex, ² genua ejus amplectitur, dicens, *Filia mea moritur misero genere languoris, & quod ipsa est morte crudelius, solo spiritu vivit, jam carne præmorta.* Rogo ut eam ad-

¹ Æduorum.] Lib. Trud. Æduorum. quod addo, ut ejus libri auctoritate hanc antiquissimam scribendi formam confirmem. *Giselin.*

² Genua ejus amplectitur.] Quod signum summæ obrestationis erat. Frequens apud Poëtas, Homerum, Virgilium, alios.

eam, atque benedicas; confido enim quod per te reddenda sit sanitati. Qua ille voce confusus obstupuit, & refugit, dicens, hoc suæ non esse virtutis, senem errare iudicio, non esse se dignum per quem Dominus signum virtutis ostenderet. Perstare vehementius flens pater, & orare ut exanimem visitaret. Postremo à circumstantibus Episcopis ire compulsus, descendit ad domum puellæ. Ingens turba pro foribus exspectabat, quidnam Dei esset facturum. Ac primum, quæ erant illius familiaria, in istiusmodi rebus arma, solo prostratus oravit. Deinde ægram intuens, dari sibi oleum postulat; quod cum benedixisset, in os puellæ vim sancti liquoris infudit, statimque vox reddita est. Tunc paullatim singula contactu ejus cœperunt membra vivifcere, donec firmatis gressibus, populo teste, surrexit.

XVI. Eodem tempore ² Tetradii cujusdam proconsularis viri servus dæmonio correptus, dolendo exitu cruciatur. Rogatus ergo Martinus, ut ei manum imponeret, deduci eum ad se jubet; sed nequam spiritus nullo proferri modo ex cella in qua erat potuit. Ita in advenientes rabidis den-

¹ Dari sibi oleum postulat: quod cum benedixisset, in os puellæ. Sic infra Dial. III. 2. pusillum olei cum exorcismi præfatione benedicit, atque ita in os puellæ sanctificatum liquorem, cum & linguam illius digiti teneret, infudit. Unctio apud veteres fiebat in morbo, & in iis membris, quæ maxime dolebant. Surdo mutoque oleum infusum ori & vertici capitis. Gregorius Turon. vi. Hist. Franc. 7. Peste laboranti brachium oleo sancto illitum. Fortunatus in Vita S. Germani. Victor Antiochenus ad Caput vi. Marci: Oleum quod in sancta unctio adhibetur, & Dei misericordiam & morbi sanationem, & cordis illuminationem denotat. Dicit tamen potest Orationem hæc omnia efficere, oleum autem eorum omnium quæ sunt, externum tantum symbolum esse. Extrema unctio Pontificiorum plane

discrepat ab illa veteri unctio. Perkinus. Unctio qua Apostoli ægros curabant cum oratione, tota extraordinaria fuit. Cum ipsis hæc virtus evanuit, nec usurpanda est amplius, ubi nil efficit, nisi quis mimum agere velit. Nec deploratis ægris, aut semimortuis, ut nunc fit, conferebatur, sed omnibus, ut sanari per eam possent. Opinio etiam illa nova, qua censent periculosum esse ex hac vita migrare sine hac unctio. Hoc quoque novum quod oleum illud benedicatur, cum ex simplici oleo fieret Apostolorum ætate. Salmas.

² Tetradii cujusdam proconsularis viri servus. Hic fortasse idem ille est Tetradius, ad cuius filium optimæ spei poetam, clarorum virorum usu & frequentia florentem scribit Ausonius consul anno urbis 1131. epist. 16. Gifelin.

I Catechu-

dentibus sæviebat. Tum Tetradius ad genua beati viri advolvitur, orans ut ad domum in qua dæmoniacus habebatur ipse descenderet. Tum vero Martinus negare, se profani & Gentilis domum adire posse. Nam Tetradius eodem tempore adhuc Gentilitatis errore implicitus tenebatur. Spondet igitur si de puero dæmon fuisset exactus, Christianum fore. Ita Martinus inposita manu puero, immundum ab eo spiritum ejecit. Quo viso, Tetradius Dominum Jesum credidit: statimque catechumenus factus, nec multo post baptizatus est, semperque Martinum salutis suæ auctorem miro coluit affectu.

XVII. Per idem tempus in eodem opido ingressus patrisfamilias cujusdam domum, in limine ipso restitit, dicens: *Horribile in atrio domus dæmonium se videre.* Cui cum, ut discederet, imperaret, quendam è familia, qui in interiore parte

1 Catechumenus factus, nec multo post baptizatus est.] Vide Notas ad cap. II. Ritus quidam in baptismo obtinuerunt olim, qui nunc ab omnibus omittuntur. Hujus generis sunt osculari baptizandum. *Cyprian.* III. ep. 8. usus lactis & mellis. *Tertull.* I. contra Marc. lactis & vini. *Hieron.* in Esai. cap. LV. ablutio pedum. *Cyprianus* de unctioe Chrismatis Administrabatur autem extra Ecclesias, in fontibus & fluminibus. *Walafrius Strabo* de rebus Eccles. XXVI. *Sciendum autem primo simpliciter in fluvio vel fontibus, baptizatos credentes.* Deinde baptisteria instituta, sed extra Ecclesiam. *Paulin.* Epist. XII. ad Severum: *Tu vero etiam baptisterium, basilicis duabus interpositum, condidisti.* Tandem in parochialibus Ecclesiis constituta. De *Consecrat.* dist. XV. c. 160. *Perkinsius* βαπτισιον, à quo βαπτισιον immersionem significat, non adspersionem. Nec aliter veteres, quam immersione vel unica, vel trina, baptizabant. Græca Ecclesia etiam hodie baptizandos mergit. Tempore *Hieron.* omnes

Ecclesie hunc morem observabant in baptismo, ut ter caput sub aqua mergent. *Adversus Lucifer.* Erat igitur trina ἡγορευσις immersio, & trina ἀναδυσσις, emissio. *Cyroll.* Hierosol. in Catechesi. Nec invocatio Trinitatis super baptizatum Apostolici instituti & moris est, cum Apostoli in solo nomine Jesu baptizarent. Soli clinici, quod decumberent, baptizati sunt eo quo poterant modo, non lavacro integro, ut hi qui caput sub aqua mergunt, sed toto corpore aqua perfuso. *Cyprianus* IV. Epist. 7. Sic Novatus Baptisimum accepit æger, ἀεχυθεῖς non βαπτισθεῖς. *Euseb.* VI. *Histor.* 43. *Salmast.* in veteri Ecclesia baptismum & chrisma statim sequebatur ὀρχηστία, quam etiam infantibus, ut reliquis νεοφωτιστοῖς dabant. *Casaubon.*

2 Quendam è familia.] *Paulinus* & *Fortunatus* Cocum fuisse referunt. Unde & *Juretus* ex vetusto codice suo, qui habet, *Cocuum partis familias*, qui emendandum ita *Sulpicium* censet.

1 Egestus

re parte ædium morabatur, arripuit; sævire dentibus miser cœpit, & obvios quoscunque laniare. Commota domus, familia turbata, populus in pugnam versus. Martinus se furenti objecit, ac primum stare ei imperat. Sed cum dentibus fremeret, hiantique ore morsum minaretur, digitos ei Martinus in os intulit; *Si habes, inquit, aliquid potestatis, hos devora.* Tum vero, ac si candens ferrum faucibus accepisset, longe reductis dentibus digitos beati viri vitabat attingere; & cum fugere de oblesso corpore pœnis & cruciatibus cogeretur, nec tamen exire ei per os liceret, fœda relinquens vestigia, fluxu ventris ¹ egestus est.

XVIII. Interea cum de motu atque impetu barbarorum subita civitatem fama turbasset, dæmoniacum ad se exhiberi jubet, imperat, ut an verus esset hic nuntius, fateretur. Tunc confessus est; ² *sedecim dæmones fuisse, qui rumorem hunc per populum disseminassent, ut hoc saltem metu ex illo Martinus opido fugaretur: barbaros nihil minus quam irruptionem cogitare.* Ita cum hæc immundus spiritus media in Ecclesia fateretur, metu & turbatione præsentis civitas liberata est.

XIX. Apud Parisios vero, dum portam civitatis illius magnis secum turbis euntibus introiret, leprosum miserabili facie horrentibus cunctis osculatus est, atque benedixit, statimque omni malo emundatus est. Postero die ad Ecclesiam veniens nitenti cute, gratias pro sanitate, quam receperat, agebat. Sed nec hoc prætereundum est, quod fimbriæ vestimenti ejus, cilicioque detractæ, crebras super infirmantibus egere virtutes. Nam aut digitis illigatæ, aut collo inditæ persæpe ab ægrotantibus morbos effugerunt.

XX. ³ Arborius autem, vir præfectorius, sancti admodum & fi-

¹ *Egestus est.*] Paulinus: *Egestus fluxu.* Fortunatus: *Sordibus egreditur.*

² *Sedecim dæmones fuisse, qui rumorem hunc per populum disseminassent.*] Quorum est falsos rumores spargere. Minu-

cius in Octavio: *Sic est negotium dæmonum; ab ipsis enim falsus rumor & fertur & fovetur.*

³ *Arborius autem, vir præfectorius.*] Idem Dial. 3. 14. *ex præfecto appellatur.*

¹ *Habitu*

& fidelis ingenii, cum filia ejus gravissimis quartanæ febris ureretur, epistolam Martini, quæ casu ad eum delata fuerat, pectori puellæ in ipso accessu ardoris inseruit, statimque fugata febris est. Quæ res apud Arborium in tantum valuit, ut statim puellam Deo voverit, & perpetuæ virginitati dicarit; profectusque ad Martinum, puellam ei, præfens virtutum ejus testimonium, quæ per absentem licet curata esset, obtulit: neque ab alio eam, quam à Martino, ¹ habitu virginitatis imposito, passus est ² consecrari.

XXI. ³ Paulinus vero, vir magni postmodum futurus exempli, cum oculum graviter dolere cœpisset, & jam pupillam ejus crassior nubes superducta texisset, oculum ei Martinus ⁴ peniculo contigit, pristinamque ei sanitatem ⁵ sublato omni dolore restituit.

XXII. Ipse autem cum casu quodam esset de cœnaculo devolutus, & per confragosos scalæ gradus decidens, multis vulneribus esset affectus, cum exanimis jaceret in cellula, &

¹ *Habitu virginitatis imposito.*] Virgines contemnentis impietatem seculi, solitarie vivebant, sine voto solemnium & perpetuo, velo notæ quando egrediebantur, non è monasterio, sed è suis paternis ædibus. Ejusmodi virgines multæ fuerunt usque ad Hieronymi seculum, quæ extra monasterium, privatim & libere vivebant continentiam. Imo tales aliquando fuerunt fœminæ nobiles, quæ domi suæ vivebant, & multis ancillis comitata procedebant. *Hieron.* ad Demetriad. circa A. cccc. Marcella Romæ inter primas fuit Morniales. *Hieron.* in Epitaphio ejus.

² *Consecrari.*] Consecrare, quo verbo utuntur in sacrorum ordinum collatione, nihil aliud est quam *ἀλογοῦν*, & benedicere. Alia voce, *consignare*, dicebatur. *Salmas.*

³ *Paulinus vero.*] Fuit hic Paullinus, vir consularis, & in seculari etiam amicitia Severo dilectissimus, ut initio E-

pist. 5. ad Severum, ipse testatur: quem Martinus Christo se suaque omnia consecrantem omnibus pietatis exemplum proponit, cap. xxvi. *Giselin.*

⁴ *Peniculo.*] Fortunatus, qui hanc eandem Martini vitam carmine profecto non nimium fortunato descripsit, neutrius fecit mentionem: tantum adjicit:

*Martini digitis, oleo manante lucerne
Cuncta salutarifero superans collyria tactu.*
Giselin.

⁵ *Sublato omni dolore.*] Iterum tamen postea morbo oculorum laboravit, ut ex libro ejus primo patet, ubi rogat Martinum:

— *Vultus mihi redde salutem.*

⁶ *Contusi corporis membra contingere.*] Ita *Giselinus*. Sed illa verba: *membra contingere*, desunt in meo V. C. quorum loco additum reperi: *corporis superlinire dolores*. Quæ lectio elegans valde mihi arridet. *Juret.*

1 Maxi-

la, & immodicis doloribus cruciaretur, nocte ei angelus visus est eluere vulnera, & salubri unguine contusi corporis membra contingere; atque ita postero die restitutus est sanitati, ut nihil unquam pertulisse incommodi putaretur. Sed quia longum est ire per singula, sufficiant hæc vel pauca de plurimis: satisque sit nos & in excellentibus non subtrahere veritatem, & in multis vitare fastidium.

XXIII. Atque ut minora tantis inferam (quamvis, ut est nostrorum ætas temporum, quibus jam depravata omnia atque corrupta sunt, pæne præcipuum sit, adulationi regiæ sacerdotalem non cessasse constantiam) cum ad Imperatorem ¹ Maximum, ferocis ingenii virum, & bellorum civilium victoria elatum, plures ex diversis partibus episcopi convenissent, & fœda circa principem omnium adulatio notaretur, seque ² degeneri inconstantia regiæ clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset, in solo Martino Apostolica auctoritas permanebat. Nam etsi pro aliquibus supplicandum regi fuit, ³ imperavit potius quam rogavit: & à convivio ejus frequenter rogatus abstinuit, dicens, *se mensa ejus participem esse non posse, qui duos Imperatores unum regno, alterum vita expulisset.* Postremo cum Maximus se non sponte

¹ Maximum, ferocis ingenii virum.] Vide infra Dialogo II. cap. VII. & ibid.

² Degeneri inconstantia regiæ clientelæ sacerdotalis dignitas subdidisset.] Jam hoc ævo illa clericorum à civili magistratu exemptio invaluisse videtur. Hinc eam toties inculcat Severus, maxime in causa Ithaciana. Quorsum & hæc ejus respiciunt verba. In causis mere civilibus Justinianus sanxit leges, ut soli Episcopi de Monachorum & Monialium causis cognoscerent. Nov. LXXIV. c. I. licebat tamen pro natura causæ, ad civiles quoque judices pergere. Nov. LXXXI. c. I. in præf. & CXXII. c. 2. I. At in criminalibus judicio subjeçti Magistratus erant: & si pœna judicaret dignum clericum, tunc spoliari ab Episcopo Sacerdotali digni-

tate, atque ita sub legum fieri manu decernit. Nov. LXXXIII. cap. I. & CXXIII. c. 2. I. Sed tamen ante Justiniani tempora, in quibusdam Ecclesiis, Clerici à civili jurisdictione exempti fuerunt. Concil. Agathens. c. XXXI. Clericum nullus presumat apud secularem judicem, Episcopo non permittente, pulsare: sed si pulsatus fuerit, non respondeat, vel proponat, nec audeat criminale negotium in seculari judicio proponere. Perkinsius.

³ Imperavit potius quam rogavit.] Sic Dial. I. Cum nec solum comitibus, aut præfectis, sed ipsis etiam regibus imperaret. Fortunatus I.

In Imperatore Martinus & imperat ipsi. Paulinus:

— quasi jure jubentis.

sponde sumpsisse imperium affirmaret, sed ¹ impositam sibi à militibus divino nutu regni necessitatem armis defendisse, & non alienam ab eo Dei voluntatem videri, penes quem tam incredibili eventu victoria fuisset, nullumque ex adversariis nisi in acie occubuisse. Tandem victus vel ratione vel precibus, ad convivium venit: mirum in modum gaudente rege, quod id impetrasset. Convivæ autem aderant veluti ad diem festum evocati, summi atque illustres viri; præfectus, idemque ² consul Euodius, vir quo nihil unquam justius fuit, ³ comites duo summa potestate præditi, frater regis & patruus; ⁴ medius inter hos Martini presbyter accubuerat; ipse autem fellula juxta regem posita confederat. Ad medium vero convivium (ut moris est) pateram regi minister obtulit. Ille sancto admodum episcopo potius dari jubet, exspectans atque ambiens ut ab illius dextera poculum fumeret. Sed ⁵ Martinus ubi ebi-

bit,

¹ *Impositam sibi à militibus divino nutu regni necessitatem.] A. C. cccclxxxiv. Gratianus Imp. Catechumenus 8. Kal. Septembris occiditur. Fl. Maximus Vir Catholicus tyrannice à militibus Imperator Galliarum, Angliarum & Hispaniarum salutatur. Fl. Luc. Dexter. Unam alarum ad Hispaniam, alteram ad Italiam extendit, throno imperii apud Treveros locato. Gildas Sapiens de excidio Britanniarum. Fuit Britannus. Socrates v. xi. Hispanus. Sozom. iv. Constantini consanguineus, vocaturque Fl. Clemens Maximus. Baron.*

² *Consul Euodius, vir quo nihil unquam justius fuit.] Supra 11. Hist. circa finem: causam præfecto Euodio permisit, viro acris & severo.*

³ *Comites duo summa potestate præditi.] Amici & comites Augusti dicebantur, qui à consiliis Augusti erant, & amici quidem, quod in interiorem familiaritatem principis admissi & in contubernium adsciti, omnibus ejusdem consiliis interessent. Comites iidem di-*

cebantur, quod Augustum in omnibus processibus, ut vocabant, & expeditionibus bellicis comitarentur. *Consilii* etiam Augustorum dicebantur, ut in hac inscriptione Romæ: PROC. AD. BON. DAMNATORUM. PROC. AD. ALIMENTA. CONSILIARIO. AUGG. Comites igitur isti eodem & nomine & munere usque ad posteriores imperatores manserunt. nam *comites consistorii vel consistoriani*, dicebantur. *consistorium*, ut notum est τὸ συνέδριον principis. Constantinus, ut honorarius esset titulus, effecit, & ad varias præfecturas & administrationes & artes extendit, quas hoc titulo honoravit. Atque hæc Comitum origo. Salmasius.

⁴ *Medius inter hos.]* Locus ille honoratissimus est. Sic apud Ovidium 11. Metam. *Ara Jovis media est. inter Mercurii & Palladis aram.* Sallustius in Jugurtha: *Hiempsal dextra Adherbalem adsedit, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret.* Horn-

⁵ *Martinus ubi ebit, pateram presby-*

1171

bit, pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem, qui post se biberet: nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum, aut eos qui à rege erant proximi, presbytero prætulisset. Quod factum Imperator, omnesque qui tunc aderant, ita admirati sunt, ut hoc ipsum eis in quo contempti fuerant placeret: celeberrimumque per omne palatium fuit, fecisse Martinum in regis prandio, quod in infimorum judicum conviviiis episcoporum nemo fecisset. Eidemque Maximo longe ante prædixit futurum, ut si ad Italiam pergeret, quo ire cupiebat, bellum Valentiniano Imperatori inferens, sciret se primo quidem impetu futurum esse victorem, sed parvo post tempore esse periturum. Quod quidem ita vidimus. Nam primo adventu ejus ² Valentinianus in fugam versus est, deinde post annum fere resumtis viribus, ³ captum intra Aquileiæ muros Maximum interfecit.

XXIV. Con-

tero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem, qui post se biberet.] Presbyteri & Episcopi Hieronymi avo, sola ordinatione differebant. Chrysostomus dixit: μὴ τῆ ἡγετονία ἀναβιβάζειν Episcopos supra presbyteros. Theophylactus presbyteros, μὴ τῆ ἡγετονία ἀποβιβάζειν, id est, inferiores esse. Quod discrimen circa Nicænum concilium invaluit. Antea enim presbyter & Episcopus iidem erant. Deinde ex novo Ecclesiæ instituto facta nominis, ordinis & muneris divisione, unus ex eodem olim ordine ac collegio, Episcopus dictus est cum majore dignitate, ceteri presbyteri cum minore. Quæ forma regiminis nec Apostolica fuit, nec Apostolicæ ac divinæ institutionis, nec etiam Apostolicæ successione. Salmasi.

1 Bellum Valentiniano Imperatori inferens.] Causa ejus, vel prætextus fuit illata Ambrosio injuria. Eum enim, instinctu Justinæ matris Arianæ, Valen-

tinianus templo inclusum maletractarat. Quam occasionem arripens Maximus, primo per literas hortatur Valentinianum, ut à persecutione piorum desistat; mox bellum eidem, quasi vindex Ambrosii, infert. Theodor. v. 13. 14. Socrates v. xi. Nicephor. xii. 19. 20.

2 Valentinianus in fugam versus est.] Adventu Maximi cognito, Valentinianus Mediolano in Illyricum fugit, auxilia Theodosii contra Maximum implorans. Ibidem, & Orosius.

3 Captum intra Aquileiæ muros Maximum interfecit.] Prosper Aquitanicus: Theodosio II. & Cynegio Coss. Maximus Tyrannus à Valentiniano & Theodosio Imperat. tertio ab Aquileia lapide spoliatus indumentis regis, sistitur & capite plectitur. Aufonius in claris urbibus de Aquileia:

*— sed magis illud
Eminet, extremo quod te sub tempore legit,*

Solveret exacto cui justa piacula bello.

Gg 2

I Maxi-

XXIV. Constat autem etiam Angelos ab eo plerumque visos, ita ut conferto invicem apud eum sermone loquerentur: Diabolum vero tam conspicabilem & subiectum oculis habebat, ut sive se in propria substantia contineret, sive in diversas figuras spiritualesque nequitias transfundisset, qualibet ab eo sub imagine videretur. Quod cum diabolus sciret se effugere non posse, conviciis eum urgebat frequenter, quia fallere non posset insidiis. Quodam autem tempore cornu bovis cruentum in manu tenens, cum ingenti fremitu cellulam ejus irrupit, cruentamque ostentans dexteram, & admissio recens scelere congaudens: *Ubi est*, inquit, *Martine virtus tua? unum de tuis modo interfeci.* Tunc ille convocatis fratribus refert, quid diabolus indicasset: sollicitos esse præcepit per cellulas singulorum, quinam hoc casu fuisset adfectus. Neminem quidem deesse de monachis, sed unum rusticum mercede conductum, ut vehiculo ligna deferret, esse ad silvam nuntiant. Jubet Igitur aliquos ire ei obviam. Itaque haud longe à monasterio jam pæne exanimis invenitur. Extremum

Maximus, armigeri quondam sub nomine lixe.

Felix quæ tantæ spectatrix læta triumphæ

Punisti Ausonio Rutupinum morte latronem.

Anno CCCLXXXVIII. VI. Kal. Septembris. Sextus Flavius Maximus cum Victore filio necatur. Hoc uno maxima saltem laude dignus, quod fraudes detexit Hæresiarchæ Priscilliani, eumque de Hispaniis expulit, reluctantemque parere concilio Casaraugustano, deinde Burdegalensi, coëgit ire Treviros: ac tandem dignas de homine impuro sceleratoque pœnas sumsit, licet non servato juris ordine, tamen convictum gladio animadverti jussit. *Dexter.* Eadem fere Idatius Lamacensis in Hispania Episcopus habet, cujus Chronicon Jaco-

bus Sirmundus publicavit. De cæde Maximi sic: *Æra 426. (A.C. 388.) Maximus Tyrannus occiditur per Theodosium tertio lapide ab Aquileia, v. Kal. Augusti. Et eodem tempore vel ipso anno, in Gallia per Arbogastem comitem filius Maximi, nomine Victor, extinctus est. Vide & Orosium.*

I *Convocatis fratribus.* Paulinus substituit, *proceres.* Ut alludat ad nobiles multos qui in Monasterio Martini fuerunt: de quibus supra cap. VII. Fratres inter se omnes Christiani, atque ita invicem se olim appellabant. Tertullian. in Apologetico: *At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur quasi unum patrem Deum agnoverunt.* Inde est quod Episcopi antiqui quoslibet è plebe *fratres* appellare solebant. *Salmasius.*

x *Indicat*

mum tamen spiritum trahens, ¹ indicat fratribus casum mortis & vulneris: junctis scilicet bubus dum dissoluta arctius loro constringit, bovem sibi excussio capite inter inguina cornu injecisse. Nec multo post vitam reddidit. Videtis quo judicio Domini, diabolo data fuerit hæc potestas. In Martino illud mirabile erat, quod non solum hoc quod supra retulimus, sed multa istiusmodi, quoties accidissent, longe ante prævidebat, & sibi nuntiata fratribus indicabat. Frequenter autem diabolus, dum mille nocendi artibus sanctum virum conabatur illudere, visibilem se ei formis diversissimis ingerebat. Nam interdum in Jovis personam, plerumque Mercurii, sæpe etiam se Veneris ac Minervæ transfiguratum vultibus offerebat. Adversus quem semper interritus, ² signo se crucis & orationis auxilio protegebat. Audiebantur etiam plerumque convicia, quibus illum turba dæmonum protervis vocibus increpabat. Sed omnia falsa & vana cognoscens, non movebatur objectis. Testabantur etiam aliqui ex fratribus, audisse se dæmonem potervis Martinum vocibus increpantem, cur intra monasterium aliquos ex fratribus, qui olim baptismum diversis erroribus perdidissent, conversos postea recepisset, exponentem crimina singulorum: Martinum diabolo repugnantem respondisse constanter, antiqua delicta melioris vitæ conversatione purgari; & per misericordiam Domini absolvendos esse peccatis, qui peccare desinerent. Contradicente diabolo, non pertinere ad veniam criminosos, & semel lapsis nullam à Domino clementiam præstari; tunc in hanc vocem fertur exclamasse Martinus; *Si tu ipse, ô miserabilis, ab hominum insectatione desisteres, & te factorum tuorum vel hoc tempore, cum dies judicii*
in

¹ Indicat fratribus casum mortis.] Codex Jureti: causam mortis. Quod rectius.

² Signo se crucis & orationis auxilio

protegebat.] Sic sæpe. Vide supra cap. 9. & Epist. 1. Ubi vero auxilium crucis & orationis arma repetiisset. Nimirum superstitio illa paulatim tum invaluit.

in proximo est, pœniteret, ego tibi vere confisus in Domino, ¹ Christi misericordiam pollicerer. O quam sancta de Domini pietate præsumptio! in qua, etsi auctoritatem præstare non potuit, ostendit affectum. Et quia de diabolo, ejusdemque artibus sermo exortus est; non ab re videtur, licet extrinsecus, referre quod gestum est, quia & quædam in eo Martini virtutum portio est, & res digna miraculo recte memorie mandabitur, in exemplum cavendi, si quid deinceps uspiam tale contigerit.

XXV. ² Clarus quidam nomine, adolescens nobilissimus, mox ³ presbyter, nunc felici beatus excessu, cum relictis omnibus se ad Martinum contulisset, brevi tempore ad summum fidei virtutumque omnium culmen enituit. Itaque cum ⁴ haud longe sibi ab episcopi monasterio tabernaculum constituisset, multique apud eum fratres commorarentur, juvenis quidam ad eum Anatolius nomine, sub professione monachi omnem humilitatem atque innocentiam mentitus accessit, habitavitque aliquamdiu in commune cum cæteris. Dein procedenti tempore, angelos apud se loqui

¹ Christi misericordiam pollicerer.] Intolerabilis hic Martini error. Nec Sulpicii excusatione sua demit, sed auget. Origenes primus ejus erroris author. Diabolos enim salvandos, docuit Homil. ix. in Hierem. & 1. *τῶν δαίμωνων* 6. 8. alibi contrarium asserit. Vide Dialog. 1. 3. Horn.

² Clarus quidam.] Hic Martino fuit carissimus discipulus, ut indicio est epistola Severi ad Aurelium, qui domino & præceptoris suo præmortuus, à Severo fratre dedicato altari, à Paullino epitaphiis tribus honestatus est: è quibus è Paullini ep. xi. illud primum est, *Nominis ut titulo sic mentis lumine Clarus,*

Presbyter hoc tegitur, sed membra caduca, sepulcro.

Giselin. Epistola II. presbyterum san-

ctum Clarum, qui nuper excefferat.

³ Presbyter.] Hoc nomen ex Judaismo recentiori, post urbis excidium, ad Christianos fluxit. *כֹּהֲנִים* iis dicebantur, quos *ἱεροσολίτις* transtulere. Vide Cod. Theod. lib. 16. tit. 8. 1. 8. 14. Seldenus.

⁴ Haud longe sibi ab episcopi monasterio tabernaculum constituisset.] In veterum Monasteriis non cohabitabant omnes Monachi, sed fere singuli, in vicino quodam tractu, cellas sibi in rupibus, vel ex alia materia, struebant. In Vita Antonii Cap. XXI. *Erant in monte monasteria tanquam tabernacula.* Ruffinus de vitis Monachorum Ægypti: *Commanent per eremum dispersi & separati cellulis.* Plurima ejusmodi exempla in vitis Patrum extant. Horn. Vide notas ad Dial. 1. cap. 7.

loqui solere dicebat. Cum fidem nullus adhiberet, signis quibusdam plerosque ad credendum cohortabatur. Postremo eousque processit, ut inter se ac Deum angelos discurrere prædicaret; jamque se unum ex prophetis haberi volebat. Clarus tamen nequaquam ad credendum cogi poterat. Ille ei iram Domini & præsentis plagas, cur sancto non crederet, comminari. Postremo in hanc vocem erupisse se fertur; *Ecce hac nocte vestem mihi candidam Dominus de cælo dabit, qua indutus in medio vestrum diversabor: idque vobis signum erit, me Dei esse virtutem, qui Dei veste donatus sum.* Tum vero grandis omnium ad hanc professionem expectatio. Itaque ad mediam fere noctem fremitu insultantium commoveri omne monasterium loco visum est. Cellulam autem, in qua idem adolescens continebatur, crebris cerneris micare luminibus, fremitusque in ea discurrentium, & murmur quoddam multarum vocum audiebatur. Deinde facto silentio egressus, unum de fratribus, Sabatium nomine ad se vocat, tunicamque ei, qua erat indutus, ostendit. Obstupefactus ille convocat cæteros. Ipse etiam Clarus accurrit; adhibitoque lumine, vestem omnes diligenter inspiciunt. Erat autem summa mollitie, candore eximio, micante purpura, nec tamen cuius esset generis aut velleris, poterat agnosci. Curiosius tamen oculis aut digitis attrectata, non aliud quam vestis videbatur. Interea Clarus fratres admonet, orationi instare, ut manifestius eis Dominus quidnam esset ostenderet. Itaque reliquum noctis hymnis psalmisque consumitur. At ubi illuxit dies,

adpre-

1 *In medio vestrum diversabor.*] Hac voce nihil hic & apud Marcellinum, aliosque horum æquales frequentius. *Giselin.*

2 *Hymnis psalmisque consumitur.*] Paulinus docet jam tum temporis Psalmos in monasteriis decantatos fuisse:

— *Ocyus omnis*

Turba ad consuetos modulamina dulcia psalmos

Advolat & sanctis solatia querit in hymnis.

Et lib. 1.

— *cellamque replevit,* (ces. *Et sanctas cecinit concors Symphonia vos.* Sigebertus in Chronico author est, Damasum Papam rogatu Hieronymi Psalterium in Gallicanis Ecclesiis decantari instituisse.

Gg 4

I Qui

adprehensum dextera trahere ad Martinum volebat, bene conscius, illudi illum diaboli arte non posse. Tum vero reniti ac reclamare miser cœpit, interdictumque sibi dicebat, ne se Martino ostenderet. Cumque invitum ire compellerent, inter trahentium manus vestis evanuit. Unde quis dubitet hanc etiam Martini fuisse virtutem, ut phantasmam suam diabolus, cum erat Martini oculis ingerenda, dissimulare diutius, aut tegere non posset. Animadversum est tamen eodem fere tempore fuisse in Hispaniis juvenem, qui cum sibi multis signis auctoritatem paravisset, eoque elatus est, ut se Heliam profiteretur. Quod cum plerique temere credidissent, addidit, ut se Christum esse diceret: in quo etiam adeo illudit, ut eum ¹ quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret: propter quod eum postea ab episcopatu dejectum vidimus. Plerique etiam nobis è fratribus retulerunt, eodem tempore in Oriente quendam exstitisse, ² qui se Joannem esse jactitaret. Ex quo conicere possumus, istiusmodi pseudo-prophetis existentibus, ³ Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur. Neque enim prætereundum videtur, quanta Martinum sub iisdem diebus diabolus arte tentaverit. Quodam enim die præmissa præ se, & circumjectus ipse luce purpurea, quo facilius clari-

¹ *Quidam episcopus, nomine Rufus, ut Dominum adoraret.*] Fl. Jul. Dexter in Chronico A. C. ccccxxxiv. *Ruffus ex Charia, Episcopus in Hispania creatur, qui per aliquot annos mirifice deceptus, de gradu Pontificio ex sententia frequentis concilii dejicitur.* Ad quem locum Bivaricus: Rem gestam scripsit Severus in Vita Martini, capite vigesimo quinto.

² *Qui se Joannem esse jactitaret.*] Ultimis his in Anglia annis, secta quædam pestilens exorta est, eorum qui se Quærentes vocant sive expectantes. Illi expectant Apostolum Joannem, quem adhuc vivere credunt, & brevi compa-

riturum ut Ecclesias restituat. Alii dixerunt eum jam in Suffolcia conspectum. Juxta alios vero in Transylvania adhuc hæret; & eo destinarunt literas quibus ipsum hortantur, ut maturet in Angliam venire. Ideo moris apud eos est, cum peregrinum aliquem vident, inquirendi num is Johannes Apostolus sit. *Honorius Reggins.*

³ *Antichristi adventum imminere, qui jam in istis mysterium iniquitatis operatur.*] Supra II. Hist. de Nerone: *subseculi sine mittendum, ut mysterium iniquitatis exerceat.* Vide Dialogo II. cap. XVI.

claritate adsumpti fulgoris illuderet, veste etiam regia indutus, diademate ex gemmis auroque redimitus, ¹ calceis auro illitis, sereno ore, læta facie, ut nihil minus quam diabolus putaretur, oranti in cellula astitit. Cumque Martinus primo aspectu ejus fuisset hebetatus, ² diu multumque silentium ambo tenuerunt. Tunc prior diabolus: *Agnosce, inquit, Martine, quem cernis. Christus ego sum: descensurus ad terram, prius me manifestare tibi volui.* Ad hæc cum Martinus taceret, nec quidquam responsi referret, iterare ausus est diabolus professionis audaciam: *Martine quid dubitas credere, cum videas?* ³ *Christus ego sum.* Tum ille, revelante sibi spiritu, ut intelligeret diabolum esse, non Deum; *Non se, inquit, Jesus Dominus purpuratum & diademate rententem venturum esse prædixit. Ego Christum, nisi in eo habitu, formaque qua passus est, ⁴ nisi crucis stigmata proferentem, venisse non credam.* Ad hanc ille vocem statim ut fumus evanuit, & ⁵ cellulam tanto foetore complevit, ut indubia indicia relinqueret, diabolum se fuisse. Hoc ita gestum, ut supra retulimus, ex ipsius Martini ore cognovi, ne quis forte existimet fabulosum.

XXVI. Nam cum olim audita fide ejus, vita atque virtutibus,

¹ *Calceis auro illitis.] Fortunatus*
II. IO.

— *cui calceus illitas auro.*

Usitatum id veteribus, *Athenæus XII.*
18. *Plautus Bacchid. qui soccis habeat auro supactum solum.* Lampridius in *Heliogabalo: quæ aurum vel gemmas in calceamentis haberent.*

² *Diu multumque silentium ambo tenuerunt.] Fortunatus:*

Mutuaque ambo diu tenere silentia fastu,

Mirans ille virum, dum despicit iste superbum.

³ *Christus ego sum.] Simili fraude Diabolus apparuit Pachomio. In vita ejus: Introivit ad eum diabolus habitu simulato*

& ex adverso consistens: Ave, inquit, Pachomi. Ego sum Christus, & venio ad te fidelem amicum meum.

⁴ *Nisi crucis stigmata proferentem.]* Quæ sibi impressa fuisse Franciscus finxit, & Monachus ille Bernensis superiori seculo, de quo Sleidanus in commentariis. Respiciunt hæc Thomæ incredulitatem. Nam etiam stigmata crucis Diabolus, fallendis hominibus, præsentare posset. *Horn.*

⁵ *Cellulam tanto foetore replevit.]* Dæmoni foetorem tribuebant, ut ex multis Paulini locis patet. Hieron. in *Hilarione: Habebat senex hanc gratiam, ut ex odore corporum, vestiumque sciret, cui dæmoni vel cui vitio subjaceret.*

tutibus, desiderio illius æstuaremus, gratam nobis ad eum videndum peregrinationem suscepimus, simul quia jam ardebat animus vitam illius scribere; partim ab ipso, in quantum ille interrogari potuit, sciscitati sumus; partim ab his qui interfuerant, vel scribebant, cognovimus. Quo quidem tempore credi non potest, qua me humilitate, qua benignitate suscepit; congratulatus plurimum, & gavius in Domino, quod tanti esset habitus à nobis, quem peregrinatione suscepta expetissemus. Miserum me (pæne non audeo confiteri) cum me sancto convivio suo ¹ dignatus est adhiberi; aquam manibus nostris ipse obtulit, ad vesperum autem ² ipse nobis pedes abluit; nec reniti ad hoc aut contraire constantia fuit. Ita auctoritate illius oppressus sum, ut nefas putarem si non acquievissem. Sermo autem illius non alius apud nos fuit, quam mundi hujus illecebras & sæculi onera relinquenda, ut Dominum Jesum liberi expeditique sequeremur; præstantissimumque nobis præsentium temporum ³ illustris viri Paullini, cujus supra mentionem fecimus, exemplum ingerebat, qui summis opibus abjectis, Christum secutus, solus pæne his temporibus Evangelica præcepta compleisset: illum nobis sequendum, illum clamabat imitandum; beatumque esse præsens sæculum, tantæ fidei virtutisque documento, cum

secun-

¹ *Dignatus est adhiberi.*] Eam loquendi formam observavimus loco non uno: nominatim, ubi de manna agit: *Sexto tamen die, quia sabbatho colligi non liceret, duplum præsumerent.* Et Exodi 1. *Nec dissimulari eruentum imperium licebat.* Gifelinus.

² *Ipse nobis pedes abluit.*] Pedes ablueri Orientalibus in usu, qui plerumque discalceati incedebant. Quod si quis alteri eos ablueret, id summæ humilitatis signum. Et hoc Christus ostendit cum discipulis suis pedes lavaret. Hinc ritus ille in Ecclesia invaluit, adeo ut ablutio-

nem pedum Cyprianus lib. de unctione Chrismatum dicat à Christo in æternum institutam. Unde Papa quotannis, & magni Reges ac Reginae, pedes pauperum, mimico ritu, & vanissima superstitione, abluunt, cum omni humilitate interna careant. *Horn.*

³ *Illustris viri Paullini.*] Hic est Episcopus ille Nolanus, vir imprimis sæculo suo celebris & Martino charus. Ejus collum sanavit, supra c. xxx. Alium nunc fuisse ab illo Paullino, qui carmine vitam & miracula Martini scripsit, Baronius multis probat argumentis.

I N 11

secundum sententiam Domini, dives & possidens multa, vendendo omnia & dando pauperibus, quod erat factu impossibile, possibile fecisset exemplo. Jam vero in verbis & confabulatione ejus quanta gravitas, quanta dignitas erat! quam alacer, quam efficax, & quam in exsolvendis scripturarum quæstionibus promptus & facilis! Et quia multos ad hanc partem incredulos scio, quippe quos viderim, meipso etiam referente, non credere; Jesum testor, spemque communem, me ex nullius unquam ore tantum scientiæ, tantum ingenii, tam boni, & tam puri sermonis audisse. Quanquam in Martini virtutibus quantula est ista laudatio? nisi quod mirum est, homini illitterato ne hanc quidem gratiam defuisse. Sed jam finem liber postulat, sermo claudendus est; ¹ non quod omnia quæ de Martino fuerant dicenda, defecerint; sed quia nos, ut inertes Poëtæ, extremo in opere negligentes, victi materiæ mole succumbimus. Nam etsi facta illius explicari verbis utcumque poterunt; interioram vitam illius, & quotidianam conversationem, & animum cælo semper intentum nulla unquam (vere profiteor) explicabit oratio, illam scilicet perseverantiam, & temperamentum in abstinentia & jejuniis, potentiam in vigiliis & orationibus; noctesque ab eo perinde ac dies actas, nullumque vacuum ab opere Dei tempus, quo vel otio indulserit, vel negotio. Sed nec cibo aut somno quidem, nisi in quantum naturæ necessitas cogebat. Vere fatebor, non si ipse (ut ajunt) ab inferis Homerus emergeret, posset exponere; adeo omnia majora in Martino sunt, quam ut verbis concipi queant. ² Nunquam hora ulla momentumque præterit, quo non aut orationi incumbere-

ret;

¹ Non quod omnia quæ de Martino erant dicenda, defecerint.] Epist. I. Cum ibidem sim professus, me non omnia illius facta complexum: quia si persequi universa voluissem, immensum volumen legentibus edidisset.

² Nunquam hora ulla momentumque præterit, quo non aut orationi incumbere.] Nondum eo seculo horæ Canonice invaluerant; sed libere observabant tempora precandi. Walafridus Strabo cap. xxv. longo post Apostolos tempore eas insti-

ret; aut si quid aliud forte agebat, nunquam animum ab oratione laxabat. Nimirum ut fabris ferrariis moris est, qui inter operandum pro quodam laboris levamine incudem suam feriunt; ita Martinus etiam dum aliud agere videretur, semper orabat. O vere beatus, in quo dolus non fuit; neminem iudicans, neminem condemnans, nulli malum pro malo reddens! Tantam quippe adversum omnes injurias patientiam adsumpserat, ut cum esset ¹ summus sacerdos, impune etiam ab infimis clericis læderetur; nec propter id eos aut loco unquam amoverit, aut à sua quantum in ipso fuit, caritate repulerit. Nemo unquam illum vidit iratum, nemo commotum, nemo inærentem, nemo ridentem; unus idemque semper, cœlestem quodammodo lætitiâ vultu præferens, extra naturam hominis videbatur. Nunquam in illius ore nisi Christus, nunquam in illius corde nisi pietas, nisi pax, nisi misericordia inerat. Plerumque etiam pro eorum qui obtrectatores illius videbantur, solebat flere peccatis, qui remotum & quietum venenatis linguis & vipereo ore carpebant. Et vere nonnullos experti sumus invidos virtutibus vitæque ejus, qui in illo oderant, quod in se non videbant, & quod imitari non

valem-

institutas ait. Cassianus, *primæ* officium suo tempore institutum asserit. 111. Institit. Coenob. 4. Falsum est quod Baron. dicit de quatuor diurnis horis, sæpe agere Chrysoctomum & Basilium. *Perkins.*

¹ Summus sacerdos. Id est Episcopus. Qui etiam Papæ illis seculis dicti. Quod ex Cypriano, Hieronymo, aliis inferioris multo ævi patet. Nam & Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus ab Urbano II. vocatus est *Papa alterius orbis*, quod legitur apud Gervasium Dorobernensem Monachum in l. Mss. quem sub titulo *Imaginationis*, contra Robertum Abbatem S. Augustini, annis abhinc amplius quadringentis composuit. *Selden.* Ab initio omnes Episcopi dicti sunt Pontifices & summi sacerdo-

tes, non solus Episcopus Romanus. Ab Ecclesia Judaica hæc appellatio fluxit, ut plurima alia ritus Judaici nomina à Synagoga in Ecclesiam Christi post primum & alterum seculum migrarunt, ut *Sacerdotes, Levitæ, altaria, sacrificia, azyma*, temporibus Apostolicis plane incognita, & ab eorum institutis ac Christiana religione prorsus aliena. *Summus* autem *Sacerdos* non semper apicem potestatis aut Imperii significabat, sed etiam qui in aliqua re aut ordine primus censebatur, nuncupatus etiam summus est. Sic *summus Senator, summus Licetor*, & alia. *Salmasius.* Sic Johannes Baptista vocatur הכהן הגדול in Historia Ebraica & Chronico templi secundi, & in Johasin Augustinus.

1 Non

valebant. Atque ô nefas dolendum & ingemiscendum, non alii fuere infectatores ejus, licet pauci admodum, ¹ non alii tamen quam episcopi ² ferebantur! Nec vero quenquam nominare necesse est, licet nosmetipsos plerique circumlatrent. Sufficit, ut si quis ex his hæc legerit, & agnoverit, erubescat. Nam si irascitur, de se ipse dictum fatebitur, cum fortasse nos de alio senserimus. Non refugimus autem, ut si qui ejusmodi sunt, nos quoque cum tali viro oderint. Illud facile confido, omnibus sanctis opusculum istud gratum fore. De cætero si quis hæc infideliter legerit, ipse peccabit. Ego mihi conscius sum, me rerum fide, & amore Christi impulsus, ut hæc scriberem, manifesta exposuisse, vera dixisse: paratumque, ut spero, habebit à Deo præmium, non quicumque legerit, sed quicumque crediderit.

¹ *Non alii tamen quam Episcopi.*] Paulinus *Sacerdotes* nominat. Quia nempe iidem *Sacerdotes* qui *Episcopi*; ut ex Paulino apparet, & Gregor. Turon. lib. de glor. Confess. cap. 17. Ambros. v. epist. 30. *Juret.*

² *Ferebantur.*] *Juretus* ex Codice suo emendat *videbantur.*

SUL-